



ORCID 0000-0001-9266-4557

**Світлана ЖИЛА,**

*професор кафедри української мови,  
літератури та журналістики  
Національного університету  
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка,  
доктор педагогічних наук*

## **ЖИВОПИСНИЙ, ГРАФІЧНИЙ, ПОЕТИЧНИЙ АВТОПОРТРЕТИ СВЯТОСЛАВА ГОРДИНСЬКОГО – МАЙСТРА СВІТОВОГО РІВНЯ**

У статті йдеться про різнобічну діяльність Святослава Гординського в сферах української культури і мистецтва, окреслюється поле його мистецьких зацікавлень, акцентується на працездатності автора, на життєствердному оптимістичному духові творчості та енергії й активності, завдяки яким він вистояв на переломі епох у історичних катаклізмах ХХ століття, не полишаючи творчої діяльності для розвитку культури України.

*Ключові слова: Святослав Гординський, автопортрет, живописний, графічний, поетичний, монументальне мистецтво, людина Відродження.*

Кожна нація породжує особистості, які визначають її культуру, ментальність, образно кажучи її Небо. Такою постаттю, великим трудівником і великим подвижником був Святослав Гординський, який прожив своє життя за заповітом Івана Франка: «Нам пора для України жити»: завжди дбав про народження нового розумного українця.

Окреслимо коло його мистецьких зацікавлень: поет, перекладач, літературний критик, графік, маляр, художник-монументаліст, архітектор, вчений-мистецтвознавець найширшого профілю, знавець сакрального мистецтва, блискучий мемуарист, культуролог, редактор і публіцист, активний організатор мистецького життя і речник української культурної політики в західному світі.

На ниві духовної культури Святослав Гординський так багато працював, що складалося враження, начебто функціонує якийсь інститут чи принаймні великий колектив. Він мав власні амбіції й розумів, що багато справді таки залежить від сили особи, котра дає собі раду у всіляких ситуаціях. Був щасливий, що українська культура існувала в світі, а він їй вірно служить. Він, за спогадами його сучасників, був яскравою енциклопедичною постаттю, творцем світу краси й нагадував людину Відродження.

Михайло Слабошпицький у своєму дослідженні «Львівський маестро» захоплено писав про Святослава Гординського: «Лишається загадкою, як цей богемний чоловік, що не цурався розваг у товаристві, редагував два часописи, писав картини, поезії, мистецтвознавчі студії, перекладав, як він міг усе те встигати?!

Окидаючи оком усю його тодішню творчу спадщину, навіть починаєш замислюватися: а чи не мав він роботящих літературних «негрів», кожен із яких спеціалізувався б чи то на поетичному перекладі, чи то на поточному рецензуванні?...

Ні, не мав чоловік ніяких «негрів». Він мав енергію Святослава Гординського. Мав пожадливу зацікавленість усіма гранями творчості. І завжди мав, що сказати. Переважну більшість написаного тоді справді цікаво читати й сьогодні»[1, с.340].

У скарбівні світової культури особливе місце посідає його монументальне мистецтво, а також іконопис. Святослав Гординський (вдумаємося!!!) оформив 50 церков і соборів ув Америці, Європі й Австралії. У дванадцятьох країнах віряни моляться перед іконостасами, намальованими українським митцем. Його ім'я як художника знають у всьому світі. В інтерв'ю мистецтвознавцю Василю Глинчаку Святослав Гординський розповів: «Я понад 40 років працював у монументальному мистецтві. Очевидно, це цілий час. Скажімо, півроку кожного року. Це відбилося досить добре на моєму здоров'ї, бо це була справжня гімнастика: десь на шостому поверсі стояти на одній дошці, в одній руці тримати фарбу, в другій пензель, і щоби голова не крутилася, то треба мати щастя. Тоді коли мої підручні колеги обв'язувалися шнурами, всякими ремнями і шпорталися, я не знаю чому...».

Даруйте, перериваємо текст Святослава Гординського нашою реплікою. Богові Святослав Гординський умів і хотів прислужитися. І Бог благословляв його на цей важкий труд. І тому художник так легко бігав риштуванням попід самими маківками соборів. Повернемося до роздумів Святослава Гординського.

«Ми тут дбали і в Штатах, і в Канаді, і в Південній Америці, і в Європі виробити спеціальний неовізантійський стиль у поєднанні з народним мистецтвом. У Римі, коли приїхав митрополит Сліпий, він почав будувати церкву Святої Софії – щось в мініатюрі, як київська. Хотів конче мати повторення «Тайної вечері» з Києва. Я то зробив, коли ще не було кольорових репродукцій, але я то витворив. Але поза тим постворював різні композиції, яких українська іконографія не знала – наприклад, «Сотворення світу», того іконографія не знала. Або «Нагірна проповідь»...

48 квадратних метрів кожна композиція в мозаїці – колосально! Я рисував усе на папері пастеллю навиворіт, а італійські спеціалісти накладали на це смальту. Я думаю, що ця робота все-таки чогось варта, бо журнал італійських істориків Риму пише, що церква Святої Софії в Римі завершує велику римську традицію, яка почалася десь у IV сторіччі» [2, с.9].

Дві слові про поезію і перекладацьку діяльність. Як ви думаєте, чому Святослав Гординський працював ще й на літературній ниві? Раціоналісти

скажуть, що література не годувала митця. І це таки так. Дехто думає, що у такий спосіб він урівноважував різні види діяльності, як це робив Володимир Винниченко. Можливо й так.

Думаємо, що саме література була для Святослава Гординського полем діалогу з іншими культурами.

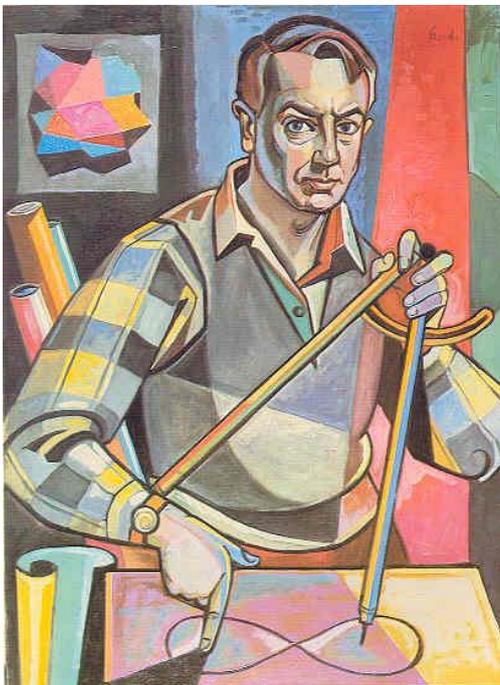
Він написав 14 поетичних збірок, які засвідчили, що митець є багатогранним і багатоликим. За словами Михайла Слабошпицького: «Гординський створює враження не одного, а кількох авторів різних літературних шкіл і різного культурного досвіду. У нього також стільки формальних облич, скільки тематичних» [1, с.342].

Митець творив поезію у річищах кількох художніх систем, таких як символізм, експресіонізм, екзистенціалізм, неокласицизм, необароко, неореалізм, неоромантизм, неорококо, «мандрував мистецькими та історичними епохами», був наділений глибоким артистизмом думки, володів віртуозною легкістю вірша.

Богдани Бойчук і Рубчак характеризують його як поета-еклектика, в поетичному доробку якого помічається кілька художніх стилів, які то схрещуються, то розходяться, але ніколи не зливаються.

Перекладав з вісьмох європейських мов: французької, англійської, німецької, італійської, польської, латинської та інших.

Для багатогранної української культури енергійний Святослав Гординський зробив так багато, що важко й перерахувати все. В одному зі своїх інтерв'ю Оксана Забужко сказала, що наші політичні воєнні емігранти виконали свою місію: «зберегли ківот (ковчег) завіту» – законсервували, зберегли і передали Україні напрацьоване.



Святослав Гординський (повторюємо ще раз) був щасливий, що працював на рідну культуру і в zenіті своєї популярності й слави відвідав Батьківщину й рідне Місто, «за яким не одне десятиліття плакала його душа» (Р. Лубківський).

У нашій статті ми лише побіжно покажемо майстерність митця у різних видах мистецтв: живописі, графіці й поезії (на прикладі такого жанру, як автопортрет).

*Автопортрет Святослава Гординського  
«Нескінченність і Я» («Я і безконечність»),  
1969. Полотно, олія.*

Донька Святослава Гординського Лариса пригадувала: «Мене захоплювали його автопортрети й розповіді про студентське життя в Парижі. Одна з робіт, що зараз належить ЦІММ (Центр інтелектуального мистецтва Меркурій – С.Ж.),

зроблена у 1929 році під час його паризького періоду. Сорок років потому, у своїй студії в Нью-Йорку, він намалював автопортрет «Нескінченність і Я».

Цей автопортрет під двома назвами мистецтвознавці називають хрестоматійним, успішним. Митець мав внутрішнє задоволення результатами своєї роботи, адже найвищою нагородою для художника є полотно, яке він добре намалював. Саме цей автопортрет найчастіше представляє Святослава Гординського як поета, графіка, маляра, художника-монументаліста, ученого-мистецтвознавця, мемуариста.

Відомо ж бо: автопортрет – це завжди те, що художник уклав у нього. На нашу думку, у цей свій шедевр Святослав Гординський увібгав незмірну глибину. Диво олійного автопортрета в глибинах його творчості. Він про Всесвіт, про митця та його мікросвіт, власне про три феномени: Творця Всесвіту, митця і творчість. Цей автопортрет про таємницю творчості, життя, щастя бути художником, проявлення нескінченної мистецької енергії.

В автопортреті «Нескінченність і Я» поєднується реалістичне світосприйняття художника із постмодерними пошуками образності. Святослав Гординський використовує експресивне поєднання кольорів та колірних площин, колірні акценти, стихія фарб вільно «розгулює» на полотні й допомагає створити символічний образ «Я-митця». Художник наділений не лише яскравим колористичним обдаруванням, а й володіє майстерністю доброго рисунку, лаконізмом зображення. Він має також чутливу поетичну натуру, яка сприймає навколишній світ – нескінченність через емоції.

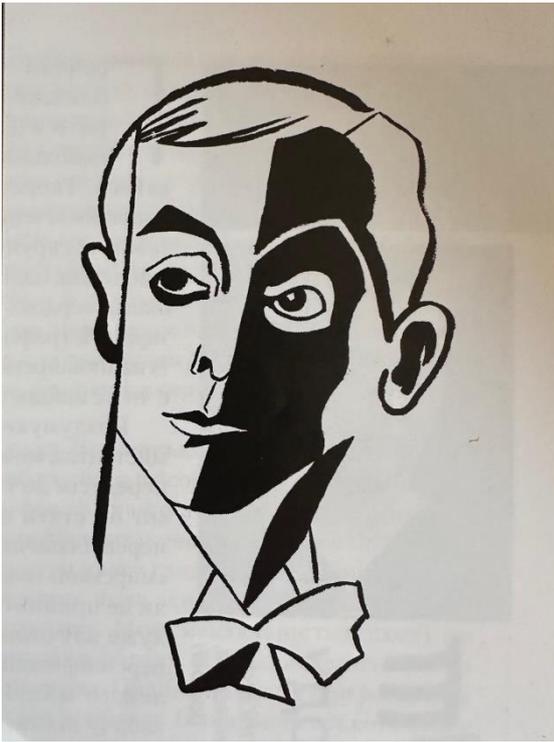
В автопортреті митець творить власний світ, у якому є місце і для Бога, і для світової безкінечності, і для законів Всесвіту (вісім законів), і для людського буття, і для власної утаємничої мистецької зосередженості, і для нових знахідок в царині форми, і для служіння своїм мистецтвом далекій, але рідній Україні. Він мав глухоту, але був наділений даром усебачення і здатністю вмістити себе у всесвітній безкінечності шляхом любові до Бога, до себе, до родини, до України.

Кожен в цьому автопортреті Святослава Гординського, звичайно ж, може побачити, що захоче: все залежить від нашого досвіду, спромоги наших очей і нашого серця.

Найвиразнішими в щирому автопортреті художника є велике чоло мислителя, філософа й спрагли очі, а в їхніх глибинах – батьки, львівська свята земля, Батьківщина, безкінечність Всесвіту і любов...

Автопортрет Святослава Гординського – це емоційний спалах, радість відкриття себе у всесвітній безкінечності. Якщо Бог створив безкінечність з нічого: лише за допомогою Слова, то художник малює свій образ за допомогою фарб, а символ безкінечності прокреслює циркулем. Думаємо, що Господь для Святослава Гординського був Великим Творцем, а під «Я» митець розуміє не тільки себе, а й своїх батьків, рідних, український народ і стає одним цілим з ними та всесвітом і безкінечністю.

Святослав Гординський дивиться на світ відкритими очима Божою милістю – художника, а світ вдивляється знову й знову в нього. І так, хочеться вірити, буде вічно.



*Автопортрет Святослава Гординського, 1930-ті.  
Калька, туш, перо.*

Святослав Гординський володів мистецтвом у багатьох жанрах образотворчого мистецтва, зокрібно й у графіці. Графічні роботи у мистецькому просторі художника посідали особливе місце. Любов Волошин, мистецтвознавець, заслужений діяч мистецтв України, доводить, що «однією з найяскравіших і найсильніших сторінок у багатогранному мистецькому доробку Святослава Гординського є його рання графічна творчість довоєнного львівського періоду, що була важливою

складовою авангардного руху в мистецькому житті України 20-х – 30-х рр. минулого століття» [3, с. 48].

Цей автопортрет написано митцем під час тривалого стажування в Парижі (1928–1931) й належить до ранньої графіки, перейнятої пошуками власного індивідуального стилю.

За композицією – це одиночний, за ступенем деталізації – погрудний автопортрет митця. Святослав Гординський передає власну зовнішність і виражає індивідуальність; образіві художника притаманна харизма; автор є впізнаваним.

Подібно до візантійських іконописців митець намагається привернути увагу глядача до своїх очей, прорисованих особливо виразно, до високого чола та до одухотвореного лику, який живе в гармонії зі світом і самим собою.

Автопортрет нарисовано у строго конструктивному стилі максимально простими й лаконічними засобами. Він вияскравлює непересічний талант графіка. Окрім конструктивізму Святослав Гординський у цьому автопортреті вдається до таких тенденцій, як кубізм, експресіонізм; вони мирно вживаються разом. Своім твором художник ствердив, що графіка за духом дуже схожа до поезії, позаяк графікові, як поетіві, треба вміти особливо чуттєво абстрагуватися й асоціативно мислити. Митець використовує вишукану метафору – контрастність: одну половину обличчя він заштриховує, а другу залишає білою, що надає портретові особливої напруги, а через неї виразні експресивні настрої. Попри маленькі розміри полотна, воно здається монументальним. Чорна та біла гама створюють ефект урочистості. Автопортрет запам'ятовується своєю влучною метафорою. Що нею хоче сказати глядачеві митець? Світлі-темні первні людської душі, вічне-плинне буття особистості, чи щось інше, що нуртувало в глибинах його єства? А ще він входить у душу глядача тим, що пластика ліній промовляє до нього словами.

Шістдесятниця Алла Горська пізніше напише портрет Олександра Довженка, використовуючи аналогічну метафору. А ми відчуватимемо, як геніальному кінорежисеру й талановитому письменникові двоїлася душа.

Є в Святослава Гординського й поетичний «Автопортрет», уведений письменником у збірку «Барви й лінії» (надрукованої 1933-го року). Пропонуємо читачам (слухачам) насолодитися текстом цього твору.

## Автопортрет

Мабуть, не модний я. Що ж я такий, як є.  
Звичайно, не такий, щоб гостроту тематик  
Міняти на легкий ліриний тріолет,  
Проціджений немов чайок той ароматний.

Люблю я, признаюсь, чутливий, щирий вірш,  
Та треба – то впаду і в політичний нежит.  
І цензуру тоді кров напсую не згірш  
Від рідних мазунів, що шкварять марсельєзи.

Одного лиш боюсь: впадати в трафарет.  
Аж надто в нас кому затуплювати пера!  
Я хочу, щоб кохав однаково поет  
І буревій доби, і квіти, й хмародера,  
Та найважніше, щоб зриваючись у лет,  
Мав кришечку бодай фантазії Бодлера.

Якщо в образотворчому мистецтві автопортрети – це закономірне явище, то в поезії, за словами літературознавця Юрія Шереха, жанр автопортрета не культивується, бо «...перцепція несправжності в творах слова така, що чим більше автор ітиме в своїй щирості і адекватності, тим більше читач буде підозрювати його в прикрашанні (чи то зі знаком плюс, чи мінус) і тим менше йнятиме віри написаному. Тільки в формі споминів можуть автори наближатися до правдивості (ілюзії правдивості), але й там – не тоді, коли говориться про самого себе» [4, с. 6].

Власні образи – це рідкісні, часто оригінальні форми представлення самого себе читачам. Поетичні автопортрети – це серйозне чи жартівливе виставляння себе напоказ. Це радше літературна гра, забава, насолода.

Скажімо, такими є автопортрети Богдана-Ігоря Антоновича:

Антонич був хрущем і жив колись на вишнях,  
на вишнях тих, що їх оспівував Шевченко.  
Моя країно зоряна, біблійна й пишна,  
квітчаста Батьківщино вишні й соловейка!  
Де вечори з євангелії, де світанки,  
де небо сонцем привалило білі села,

цвітуть натхненні вишні кучеряво й п'ярко,  
як за Шевченка, знову поять пісню хмелем.

(Б. І. Антонич «Вишні» або «Антонич був хрущем...»)

Це літературний портрет письменника, який символічно представляє себе хрущем, щоб показати свою приналежність до української поезії, зосібна до традицій, закладених Тарасом Шевченком. За словами Святослава Гординського, «Антонич... поетично переносить себе, і то чудовим поетичним образом, до Шевченкового «Вишневого садка», де хрущі над вишнями гудуть, отже, до ідилічного селянського світу Шевченка» [5, с. 349].

Подаємо фрагмент іншого автопортрета Б. І. Антонича:

Я, сонцеві життя продавши  
за сто червінців божевілля,  
захоплений поганин завжди,  
поет весняного похмілля.

(Б. І. Антонич «Автопортрет»).

Святослав Гординський про цей автопортрет лемківського поета писав: «Всі, хто знав Антонича, не міг не звернути уваги на те, що в реальному житті він, який бачив себе «юнаком з сонцем на плечах», був досить таки великим контрастом до цього поетичного образу. З великою головою, в окулярах, він виглядав, як справжній інтелектуаліст, а й у буденному житті він полюбляв радше спокій і вигоду, які йому були потрібні для його постійної контемпляції (споглядання, роздум; вид медитації та молитви – С. Ж.).

Приятель поета маляр Володимир Ласовський навіть висунув свою теорію «двох облич» Антонича. У своїй статті... він дав образ Антоничевих буднів, його боязливість, ніяковість і незручність, які були великим контрастом до патетичної і самовпевненої бравурності Антонича – поета [5, с. 228].

Використання автопортретів створює можливості для самоствердження й самовираження особистості. Невипадково Іван Дзюба любив повторювати, що процес творення мистецтва є водночас і процесом самостворення митця [6, с. 6].

Поетичний «Автопортрет» Святослава Гординського – це справжня поезія, створена як модель неокласицизму; за формою – вишуканий сонет, викінчений в своїй ошадливій, прозорій, образній правді. Стислість цієї найскладнішої з форм ліричної поезії і її правила тримають у фокусі думку й художню уяву поета. Починає малювати автопортрет щиро: «Мабуть, не модний я. Що ж я такий, як є». Творить свою парсуну як скромну особу. А далі уся площа поезії – це поетичне кредо письменника. Тут домінує один епіцентр думки й настрою митця; чітка структурна організація: два чотиривірші і два тривірші, так звані терцети; мінімум площі – максимум змісту, що колоритно характеризує автора італійського сонета. Ліричний герой «Автопортрета» живе одним життям з автором. Струнка гармонія йде від думки автора: впевненої, виваженої. Жодного зайвого слова: усе просто й

точно. Думка пульсує, як відшліфований алмаз. Поет перебуває в стані духовної й ліричної зосередженості. У сонеті «Автопортрет» відчуваємо непідробну відвертість, не спрощену, до болю зрозумілу людяну простоту й водночас почуття гідності.

«Автопортрет» Святослава Гординського – це виболіле, а, отже, викристалізоване почуття сенсу поетичної творчості, передане просто, але сильно. Митець називає поетичні цінності, які утверджує в своїй роботі: «гострота тематик», «чутливий, щирий вірш», «нетрафаретність мислення», «поетичний лет», «фантазія».

Ліричний герой висловлює надію щодо поета, який має бути наділений фантазією Шарля П'єра Бодлера – цього найвпливовішого представника французької літератури XIX століття. Святослав Гординський уводить в художнє полотно «Автопортрета» образ Бодлера, якого Артюр Рембо коронував на короля поетів і якого французькі митці називали справжнім Богом. До слова, у Святослава Гординського є сонет «Бодлер», у якому він подав власне розуміння творчості цього поета і його місця в світовій поезії. Автора поетичних збірок «Квіти зла» (1857, 1861) український митець змальовує як фігуру трагічну, яка перебуває в довгій агонії смерті від сифілісу (із 1864 по 1867), але продовжує «в'язати китиці з кошмарних квітів зла» – натяк на красу форми й філігранне різьблення віршів Бодлером.

Звертає увагу на знаменний поетичний «Автопортрет» і дослідниця творчості С. Гординського Наталія Мочернюк. Вона зіставляє поетичний автопортрет з малярськими і графічними й стверджує, що останні «переконливо засвідчують інтенцію «не впадати в трафарет» в образотворчому мистецтві. Це свідчить і про експерименти митця в різних стилях, творчих манерах, і про важливість самоідентифікації для нього» [7, с. 52].

Висновки: Святослав Гординський синтезував у собі багаті таланти, подаровані Богом. Як кажуть у народі, Господь поцілував його у чоло не один раз, а кілька. Справді багато було дано митцеві. Він вибудував власний світ краси «храм мистецтва». Його творчість – це симбіоз живопису, графіки, поезії. Ми показали це лише на прикладі його автопортретів, які засвідчили, що він бачив світ і кольорами, і словами.

Його творчість була невтомною в пошуках нових форм і змісту, наповнена енергією, духом, радістю відкриття, тому вона належить до вершинних здобутків української культури XX століття.

Мимохіть ми доторкнулися до наукових розвідок і статей Святослава Гординського й переконалися, що вони характеризуються вишуканою майстерністю художнього аналізу й глибиною мистецьких узагальнень. А розповіді митця є яскравими картинами його внеску в світову мистецьку скарбницю.

Святослав Гординський колись схарактеризував митців Ренесансу як завжди досвідчених у всіх родах мистецтва і зазначив, що їхнє оточення вимагало від них, щоб всі вони були такими, – творцями світу краси, бо суспільство

потребувало їх для втримання високого культурного рівня своєї доби. Таким був і сам автор цих слів.

#### **СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ:**

1. Слабошпицький М. Ф. Львівський маестро. Слабошпицький М. Ф. 25 українських поетів на вигнанні. Київ. Видавництво «Ярославів Вал». 2012. С. 338–350.
2. Глинчак Василь. Кольори і слова в натхненному танку: Торонто – Львів, 1990. Образотворче мистецтво. 2007, № 2. С. 8–9.
3. Волошин Любов. Рання авангардова графіка Святослава Гординського (До проблеми національного українського авангарду). Образотворче мистецтво. 2008. № 4. С. 48–51.
4. Шерех Ю. Третя сторожка: Літ. Мистецтво. Ідеології: Київ: Дніпро, 1993. 590 с.
5. Гординський Святослав. На переломі епох. Літературознавчі статті, огляди, есеї, рецензії, спогади / Серія «Ad Fontes» – До джерел. Львів, Світ, 2004. 504 с.
6. Дзюба Іван. Історичний міф Миколи Вінграновського. Вінграновський Микола. Вибрані твори у трьох томах. Т. 2. Тернопіль: Богдан, 2004.
7. Мочернюк Наталія. «Слова і спів краса невловна» Святослава Гординського. Дивослово. 2020. № 2. С. 49–55.